

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2009

Usko, toivo ja semantiikka:
Septuagintan psalmien kielestä ja sen
vaikutuksesta Paavaliin

Anneli Aejmelaeus

Teologinen Aikakauskirja 2004
s. 247-258

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.helsinki.fi/opiskelijakirjasto
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Usko, toivo ja semantiikka

Septuagintan psalmien kielestä ja sen vaikutuksesta Paavaliin

ANNELI AEJMELAEUS

Mitä yhteistä on psalmeilla ja Paavalilla? Paljonkin, vaikkei ensisilmäyksellä välttämättä siltä vaikuta. Paavali oli hellenistijuutalainen, jonka uskonnonharjoituksessa psalmeilla - ja nimenomaan psalmien Septuaginta-käännöksellä - oli keskeinen asema. Paavalin kirjeistä käy ilmi, että Psalmien kirja oli hänelle tavallaan profeetallinen kirja, josta hän ammensi yhtä lailla kuin muistakin pyhistä kirjoituksista silloin, kun hän perusteli omaa kristillisen uskon opetustaan. Psalmisitaatteja on Paavalin kirjeissä parikymmentä¹ — vain Jesajan kirjaa lainataan useammin. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan keskittyä tarkastelemaan Paavalin psalmisitaatteja vaan tutkia kreikankielisten psalmien vaikutushistoriaa laajemmassa mielessä siitä näkökulmasta, joka on avautunut minulle tutkiessani Septuagintan psalmien käännöstapaa ja sen myötä syntyvää kielenkäyttöä.

Septuagintassa Psalmien kirjan käännöksellä on aivan omia erityispiirteitä, jotka ovat yhteydessä siihen, missä tarkoituksessa käännös on aikanaan tehty. Psalmien käännösaika ja -tarkoitus ovat asioita, joista käydään tutkimuksen piirissä vilkasta keskustelua ja joista on liikkeellä erilaisia, toisilleen jossain määrin vastakkaisia käsityksiä. Esillä on myös voimakkaasti kysymys Psalmien kirjan kääntäjän teologisista intentioista eli siitä, millä tavalla ja missä määrin kääntäjä on teologisista syistä muunnellut tai muokannut hepreankielisen alkutekstin sisältöä.

Kun otan esityksessäni Septuagintan psalmien ohella toiseksi polttopisteeksi Paavalin ja sen, miten hän kirjoituksissaan käyttää psalmeja, lopputulos on jonkinlainen ellipsi. Tuskinpa pystyn sanomaan lopullista totuutta Paavalin kielenkäytöstä, mutta toivon kuitenkin voivani herättää lukijassa muuttaman ajatuksenpoikasen.

PSALMIEN KIRJA SEPTUAGINTASSA

Psalmien Septuaginta-käännös on yleisluonteeltaan varsin sananmukainen: heprealaistaja kreikkalais-ta tekstiä vertailtaessa on useimmiten hyvin helppo havaita, mitkä sanat vastaavat toisiaan. Tältä kannalta monet ovat pitäneet Septuagintan psalmeja mielenkiinnottomana, mekaanisena käännöksenä. Sitä ne eivät kuitenkaan ole, kun katsotaan pintaa syvemmälle sanavalintoihin ja tekstin semanttiseen puoleen.

---

1 Moisés Silva, "The Greek Psalter in Paul's Letters: A Textual Study." *The Old Greek Psalter: Studies in Honour of Albert Pietersma*, ed. R. Hiebert, C. Cox & P. Gentry, JSOT Suppl 332; Sheffield 2001, 277-288 (erityisesti 277); Silvan mukaan 107 Vanhan testamentin sitaatista 24 on psalmisitaatteja, mutta mukana on Ef. 4:8 sekä muutama kyseenalainen sitaatti. Paavalin psalmisitaatit noudattavat pääasiassa Septuagintan tekstimuotoa.

Monien heprean sanojen kohdalla kääntäjä on noudattanut Pentateukin antamaa mallia ja käyttänyt samoja kreikkalaisia vastineita kuin Pentateukissa on käytetty. Hän ei kuitenkaan toimi konkordanssiperiaatteen mukaan - siis siten, että hän korvaisi tietyn heprean sanan johdonmukaisesti aina tietyllä kreikan sanalla - vaan saattaa vaihdella vastineita. Erikoinen piirre on se, että useita heprean synonyymisiä tai lähes synonyymisiä sanoja käännetään yhdellä ja samalla ilmaisulla, jonka kääntäjä on jostain syystä havainnut hyväksi. Tämä ei kuitenkaan ole merkki kielen köyhyydestä, vaan menettely on seivästi tarkoituksellista: näin päästään selkeään ja ymmärrettävään kieleen. Jos jokaiselle heprean sanalle olisi etsitty oma vastine, olisi jouduttu käyttämään kreikankielessä epätavallisia, ehkä väkimmäisiäkin ilmaisuja, jotka olisivat heikentäneet tekstin luettavuutta.² Lisäksi voi huomata, että niissä tapauksissa, joissa Pentateukki ei tarjonnut kääntäjälle mallia - kaikki sanathan eivät esiinny siellä - hän saattoi vapaammin valita kreikankielisiä vastineita, jotka sopivat hänen tarkoituksiinsa.

Mitkä olivat kääntäjän tarkoitukset? Käsitäkseni mukaan hän pyrki luomaan tekstiä, joka olisi käytökelpoinen juutalaisen yhteisön kokoontumisissa ja jota voitaisiin käyttää rukoukseen ja ylistykseen samalla tavalla kuin hepreankielisiä psalmeja. Ehkä tässä yhteisössä, jossa kreikka sai yhä dominoivan aseman heprean väistyessä, psalmeja kuitenkin käytettiin varsin pitkään heprealaisessa muodossa. Tällaisissa asioissahan uskonnolliset yhteisöt muuttuvat hyvin hitaasti. Tässä voisi olla myös syy käännöksen sana-sanaisuuteen: ne, jotka vielä osasivat hepreaa, halusivat nähdä käännöksen vastaavan alkuperäistä.

Kun puhutaan siitä kontekstista, johon psalmien käännös oli tarkoitettu, on samantekevää, puhutaanko jumalanpalveluksesta tai liturgisesta käytöstä ja käytetäänkö juutalaisen yhteisön kokoontumispaikasta nimitystä synagoga. Synagogan ja sen toimintojen kehityksen suhteen tutkimuksessa on erilaisia näkemyksiä, joihin ei tässä yhteydessä ole tarpeen ottaa kantaa. Olennaista on se, että kysymys on ollut uskonnollisesta kokoontumisesta, jolla on ollut yhteisön identiteettiä vahvistava luonne. Se, min-

kälaisia muotoja kokoontumisessa on noudatettu, on vähemmän olennaista. Tutkimuksessa esiintyvä, etupäässä kanadalaisen Albert Pietersman edustama vaihtoehtoinen kanta psalmien käännöstarkoitukseen on, että psalmit olisi käännetty koulukäyttöön, eräänlaiseksi apukeinoksi heprealaisiin psalmeihin perehdyttäessä. Pietersma luonnehtii psalmien käännöstä sanalla *interlineaarinen* ja tarkoittaa sillä ilmeisesti sitä, että käännöksen tarkoituksena on ollut johdattaa heprealaisten psalmien ymmärtämiseen ja käyttämiseen.³ Tällöin käännöksellä ei olisi ollut mitään itsenäistä käyttöä heprealaisesta alkutekstistä irrallaan. Mielestäni psalmeissa ilmenevä käännöstä ei kuitenkaan tue tätä käsitystä, Kysymystä psalmien käännöksen tarkoituksesta voidaan selvittää vain käännöksestä itsestään, Tällöin on mielekästä tutkia sellaisia psalmien kielen semanttisia alueita, jotka liittyvät uskonnolliseen elämään ja asenteisiin sekä siihen, miten psalmien rukoukset ilmaisevat rukoilijan tunteita, mieluummin sellaisia kielellisiä piirteitä, jotka toistuvat riittävän usein. Yksittäiset erikoiset käännökset, joissa näyttää olevan teologista tendenssiä, ovat kyllä mielenkiintoisia viimeaikaisessa tutkimuksessa niihin on kiinnitetty kovasti huomiota, mutta niillä ei ole samanlaista painoa kuin toistuvilla ilmiöillä, eikä tutkimusta voi rakentaa pelkästään erikoistapausten varaan. Kokonaisuuden kannalta tärkeämpänä tutkimuskohteena pitäisin sitä, mikä kalaiseksi psalmien kielenkäyttö kääntämisen tuloksena muodostuu nimenomaan psalmien keskeisimmässä aihepiireissä.

LUOTTAMUKSESTA TOIVOON

Eräs mielenkiintoinen osa-alue psalmien kielenkäytössä ovat ne psalmeissa usein esiintyvät ilmaisut, joilla rukoilija tuo julki *luottamuksensa* Jumalaan, Heprealaisille psalmeille ja hepreasta käännettyille nykykäännöksillemme on ominaista, että niissä tulee usein esiin rukoilijan "luottamus" avun tulemiseen Jumalalta ja "turvautuminen" Jumalaan, Tämän tyyppinen puhe on leimallisesti psalmien kieltä; muissa Vanhan testamentin kirjoissa nämä ilmaisut esiintyvät huomattavasti harvemmin.

Käännösvastineet Psalmeissa ⁴						
	בטב	סספ	יחל	גלל	חשק	שבר
ἐλπίζειν	37	20	13	1	1	1
ἐπελπίζειν	1		6			
πεποιθέναι	7	4				
(σκεπάζειν)		1				
προσδοκᾶν						3 ⁵
(ἀποκαλύπτειν)				1 ⁶		
(περιαιρεῖν)				1 ⁷		

Kun katsotaan vastaavia kohtia Septuagintan psalmeista, kuva on toisenlainen. Siellä usein esiintyvä verbi on ”toivoa”, ἐλπίζειν. Sen sijaan että psalmien kreikankielinen rukoilija puhuisi ”luottamuksesta Herraan”, hän ”panelee toivonsa Herraan”. Lähemmässä tarkastelussa käy ilmi, että molemmat niistä heprean verbeistä, jotka esiintyvät pääasiallisesti näissä yhteyksissä, בטב ”luottaa” ja סספ ”turvautua”, on psalmeissa useimmiten käännetty juuri verbillä ἐλπίζειν, ”toivoa”. Tässä tapauksessa Pentateukista ei ollut kääntäjälle paljonkaan apua: molemmat heprean verbit esiintyvät vain kerran Deuteronomiumissa, ja tällöin ne on käännetty verbillä πεποιθέναι, ”luottaa” (5 Moos. 28:52; 32:37), joka muissa Septuagintan kirjoissa on varsin tavallinen vastine eikä psalmeissakaan aivan tuntematon. Yhteistä eri kääntäjille näyttää olevan käsitys, että molemmat heprean verbit tarkoittavat samaa – ne käännetään yleensä samalla tai samoilla vastineilla.

Mutta ei tässä kaikki (ks. käännösvastinetaulukkoa). Psalmeissa verbiä ”toivoa”, ἐλπίζειν, on käytetty myös heprean verbin ”odottaa” (יחל pi./hif.) vastineena, ja tässä yhteydessä käännös onkin luonteva; käännöstä ”toivoa” on käytetty säännöllisesti verbin יחל kohdalla, mutta verbiä חשק, joka myös merkitsee ”odottaa”

nös onkin luonteva; käännöstä ”toivoa” on käytetty säännöllisesti verbin יחל kohdalla, mutta verbiä חשק, joka myös merkitsee ”odottaa”

- 2 Esim. vihaa tarkoittavia sananjuuria on hepreankielisissä psalmeissa kahdeksan, mutta ne on kaikki käännetty kreikan sanoilla ὀργή ja θυμός sekä niiden johdannaisilla. Ks. Takamitsu Muraoka, ”Pairs of Synonyms in the Septuagint Psalms”, *The Old Greek Psalter, Studies in Honour of Albert Pietersma*, ed. R. Hiebert, C. Cox & P. Gentry, JSOT Suppl. 332, Sheffield 2001, 36–43, erit. 37–39.
- 3 Albert Pietersma, ”A New Paradigm for Addressing Old Questions: The Relevance of the Interlinear Model to the Study of the Septuagint”, *Bible and Computer: Proceedings of the AIBI – 6, Stellenbosch 17–21 July, 2000*, ed. J. Cook, 2002, 337–364.
- 4 Suluissa olevat kreikan verbit esiintyvät myös muiden heprean verbien käännöksinä.
- 5 Ps. 69:21 kääntäjä on lukenut שבר eikä niin kuin MT שברש. Kaksi muuta tapausta ovat Ps. 104:27, 119:166.
- 6 Ps. 37:5 ἐλπίζειν esiintyy (verbin בטב käännöksenä) parallelismissa verbin ἀποκαλύπτειν kanssa.
- 7 Ps. 119:22.

tai jopa ”toivoa”, ei ole Septuagintan psalmeissa koskaan käännetty sanalla ἐλπίζεiv, vaan sen säännönmukainen käänнос on ὑπομένειv ”pysyä”, ”odottaa (kärsivällisesti)”, ”kestää” (LSJ⁸ *remain, abide, await (patiently), stand firm, endure*). Vastaava substantiivi ἡλπίς, jonka käännökseksi ”toivo” nimenomaan tuntuisi sopivan, on käännetty sanalla ὑπομονή ”kestävyys”, ”kärsivällisyys” – merkillinen merkityksen siirtymä! Lisäksi käänносvastinetaulukosta käy ilmi, että muutama muukin harvinaisempi heprean sana on käännetty samalla vastincella ja että myös etuliitteellistä muotoa ἐπελπίζειv tavataan.

Kaiken kaikkiaan tuloksena on, että Septuagintan psalmeissa kreikan ἐλπίζειv, ”toivoa”, esiintyy yli 70 kertaa. Suurimmassa osassa tapauksista toivomisen kohteena on ”Jumala”/”Herra”, Jumalaan viittaava pronomini, ”armo” tai jotakin vastaavaa. Näistä ilmaisuista tulee näin ollen varsin leimaantavia niissä yhteyksissä, joissa psalmit puhuvat rukoilijan suhteesta Jumalaan.

Muutama esimerkki:

Ps 31(30):2

MT: Sinuun, Herra, minä *turvaan* (בְּךָ יְהוָה חֲסִינָה). Kunpa en ikinä joutuisi häpeään. Pelasta minut vanhurskaudessaasi.

LXX: Sinuun, Herra, olen pannut toivoni (ἐπὶ σοί, κύριε, ἠλπισσα). Kunpa en ikinä joutuisi häpeään, pelasta minut vanhurskaudessaasi ja vapauta minut.

Ps 118(117):8–9

MT: Parempi on *turvata* (לְחַסְּלֵךְ) Herraan kuin *luottaa* (לְמַבְטְחֵךְ) ihmisiin.

Parempi on *turvata* (לְחַסְּלֵךְ) Herraan kuin *luottaa* (לְמַבְטְחֵךְ) ruhtinaihin.

LXX: Parempi on *luottaa* (πεποιθέναί) Herraan kuin *luottaa* (πεποιθέναί) ihmiseen.

Parempi on *panna toivonsa* (ἐλπίζειv) Herraan kuin *panna toivonsa* (ἐλπίζειv) hallitsijoihin.

Partisiippimuotoisena ”ne, jotka panevat toivonsa Herraan” toimii ikään kuin uskovien nimityksenä:

Ps 18(17):31

MT: Hän on kaikkien niiden kilpi, jotka *turvaavat* häneen (בְּכָל צָרָתִי).

LXX: Hän on kaikkien niiden suojelija, jotka *panevat toivonsa* häneen (τῶν ἐλπίζόντων ἐπ’ αὐτόν).

Partisiippitapauksia on psalmeissa 11 kappaletta. Vertailun vuoksi voi todeta, että partisiippi verbistä ”pelätä”, ”ne jotka pelkäävät Herraa”, esiintyy psalmeissa 30 kertaa. ”Pelkäävät” ja ”toivovat” voivat esiintyä myös parallelismissa:

Ps 31(30):20

MT: Kuinka suuri on sinun hyvytesi, jonka talletat *pelkääväisillesi* (לְיִרְאָתֵךְ) ja jota osoitat sinuun *turvaaville* (לְבִטְחוֹתֶיךָ) –

LXX: Kuinka suuri onkaan sinun hyvytesi määrä, Herra, jonka olet tallettanut *sinua pelkääville* (τοῖς φοβουμένοις σε), valmistanut niille, jotka *panevat toivonsa* sinuun (τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ) –

Se, minkälaisissa muodoissa ilmaisut esiintyvät, riippuu suureksi osaksi heprealaisesta pohjatekstistä. Nimenomaan verbimuodot ovat tavallisia, mutta myös substantiiveja samoista sananjuurista on käännetty 18 kertaa samaan tapaan eli substantiivilla ἐλπίς. Esimerkiksi:

Ps 91(90):9

MT: Sillä sinä, Herra, olet *minun turvani* (טַרְטִימִי). – Korkeimman sinä olet ottanut suojaksesi.

LXX: Sillä sinä, Herra, olet *minun toivoni* (ἡ ἐλπίς μου). – Korkeimman olet ottanut turvapaikaksesi.

Ps 146(145):5

MT: Onnellinen se, jonka apuna on Jaakobin Jumala, jonka *toivo* (טוֹבָה) on Herrassa, hänen Jumalassansa.

LXX: Onnellinen se, jonka auttaja on Jaakobin Jumala, hänen *toivonsa* (ἡ ἐλπίς αὐτοῦ) kohdistuu Herraan, hänen Jumalaansa.

Verbin ἐλπίζειv ja substantiivin ἐλπίς käyttöön Psalmien kirjassa liittyy piirteitä, jotka erottuvat selvästi normaalista kreikan kielen käytännöstä. Ensinnäkin tämän sananjuuren merkitys klassisessa

kreikassa on neutraali ”odottaa”, ”arvella (tapahtuvan)”, niin että se, minkä odotetaan tapahtuvan, voi olla joko myönteistä tai kielteistä. Tällöin ἐλπὶς ei välttämättä aina viittaa hyvän asian toivomiseen vaan voi viitata myös todennäköisenä pidetyn pahan asian ennakoimiseen. Psalmien kirjan kielenkäytössä näitä sanoja käytetään kuitenkin pelkästään viittaamaan myönteisten asioiden ”toivomiseen” ja ”kaipaavaan odotukseen”.

Toiseksi on huomattava, että verbin ἐλπίζειν yhteydessä psalmeissa käytetty rakenne poikkeaa siitä, mitä normaalissa kreikassa tavataan. Normaalissa kielenkäytössä verbiin ἐλπίζειν liittyy useimmiten infinitiivi tai että-lause, joka ilmaisee sen, mitä odotetaan tapahtuvaksi. Uudessa testamentissa esimerkkejä tästä klassisesta rakenteesta tavataan Luukkaan evankeliumissa ja Apostolien teoissa sekä Paavalin kirjeissä, erityisesti kun tämä kirjoittaa matkasuunnitelmistaan: ”sillä minä toivon sieltä kautta matkustaessani näkeväni teidät ja teidän avullanne pääseväni sinne” (Room 15: 24), ”en tahdo nyt vain ohimennen käydä teitä katsomassa, toivon näet saavani viipyä jonkin aikaa teidän luonanne” (1 Kor 16:7). Tämä ilmaisutapa on täysin klassista ja normaalia, ei-uskonnollista kreikankieltä.

”Raamatulliseksi” voitaisiin puolestaan nimittää sitä rakennetta, joka psalmeissa on yleinen. Psalmessa verbin ἐλπίζειν yhteydessä ei yleensä tuoda esiin sitä, mitä toivotaan, vaan se, keneen toivo kohdistetaan. Toivon sisältö, apu onnettomuudessa tai pelastuminen ahdingosta, on itse asiassa se, mitä psalmissa rukoillaan, ja puhe toivosta ilmaisee, miltä taholta toivon toteuttamista odotetaan. Asiallisesti tässä ollaan hyvin lähellä heprealaisen alkutekstin puhetta luottamuksesta Jumalaan, jolta apu tulee, vaikka käytettyjen ilmaisujen osalta on tapahtunut siirtymä semanttisella tasolla. Voisi sanoa, että verrattuna ”luottamiseen” ”toivominen” tuo mukaan aika-aspektin. ”Toivo” ilmentää intensiivistä avun odotusta lähitulevaisuudessa, kun taas ”luottaminen” merkitsee pikemminkin rukoilijan sisimmässä olevaa tilaa: hän uskoo asiansa sen hoitoon, johon luottaa. Koska normaalista kreikasta ei löydy vertailuaineistoa tällaisille ilmaisuille, on

vaikea sanoa, kuinka luontevia tai outoja ne olivat. Vaikka heprean vaikutuksesta käytetään prepositiiv ilmaisuja, kreikan ἐπί (+dat./akk.) ei ole kuitenkaan vastaavan heprean ׀-preposition tavallisin käännös. Robert Helbing rinnastaa verbin ”toivoa” verbiin ”luottaa” ja olettaa, että ἐπί on koettu luontevaksi, koska se esiintyy verbin ”luottaa” yhteydessä myös normaalissa koinee-kreikassa.⁹ Näin on varmastikin silloin, kun ἐπί liittyy datiiivimuotoon. Tapaukset, joissa ἐπί saa seurakseen akkusatiivin, rinnastuvat aikalaiskoineessa avunpyyntökirjeissä tavattavaan kielenkäyttöön: niissä ἐπί yhdessä akkusatiivin kanssa viittaa vetoomuksen kohteeseen.¹⁰

KÄÄNTÄJÄN VAIHTOEHDOT

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että Psalmien kirjan kääntäjä on valinnut ilmaisutavan ”minä panen toivoni sinuun” sekä verbin että preposition osalta aivan tarkoituksellisesti. Hän on pyrkinyt muotoilemaan käännöksensä siten, että tuloksena syntyvät kreikankieliset psalmit olisivat luontevia ja soveltuisivat hänen juutalaisen yhteisönsä jäsenten käyttöön. Psalmessahan ihmiset puhuvat usein Jumalan edessä. Kääntäjä on nähnyt tehtäväkseen luoda tekstiä, joka sopii hänen aikaistensa suuhun ja jolla hän ja hänen seurakuntalaisensa voivat ilmaista tuntojaan Jumalan edessä. Siitä, että kääntäjä ei ole kelpuuttanut verbiä πεποιθέναι, joka on muualla Septuagintassa tavallinen vastine heprean verbeille

8 LSJ = Liddell – Scott – Jones, *A Greek–English Lexicon*, Oxford 1996⁹.

9 Robert Helbing, *Die Kasusyntax der Verba bei den Septuaginta*, 1928, 198–199.

10 Edwin Mayser, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit mit Einschluss der gleichzeitigen Ostraka und der in Ägypten verfassten Inschriften*, (I-II:3, Berlin – Leipzig 1906–34), II:2, 478.

”luottaa” ja ”turvautua”, voi päätellä, että se ei jostakin syystä sovellu tähän tarkoitukseen. Ehkä se on liian kuiva ja asiallinen, tai ehkä se ilmaisee liian suurta varmuutta¹¹; kysymyksessähän on johdannainen verbistä πείθειν ”vakuuttaa”, ”taivuttaa”, ”ylipuhua” (LSJ *persuade*). Rukous, jonka yhteydessä ilmaisut usein esiintyvät, on vetoamus avun saamiseksi ja merkitsee avun odottamista, ei vielä varmuutta siitä. Tässä mielessä ”toivoon” liittyvän sanaston käyttäminen on varsin luontevaa.

Jos ajatellaan pelkästään kielellisiä mahdollisuuksia, voisi kuvitella, että hyvä vaihtoehto olisi ollut verbi πιστεύειν, joka ei merkitse pelkästään ”uskoa”, vaan Raamatun ulkopuolisessa kreikassa nimenomaan ”luottaa” (LSJ *trust, put faith in, rely on a person, thing or statement; believe that*); samaan sanueeseen kuuluvat πίστις ”luottamus”, ”usko”, ”luotettavuus”, πιστός ”uskollinen”, ”luotettava”. Käännöstekniikan kannalta πιστεύειν/πίστις/πιστός oli kuitenkin varattu heprean יָדַן -juuren eri muotojen kääntämiseen (nif. ”olla luotettava/vakaa”, hif. ”uskoa”, ”pitää luotettavana”, ”luottaa”), ja tähän sitä onkin Septuagintassa jokseenkin johdonmukaisesti käytetty. Tässä psalmien kääntäjää sitoi jo ennen häntä syntynyt käännöskonventio. Tuloksena on se, että kun psalmien heprealaisessa tekstissä verbi יָדַן esiintyy vain 15 kertaa, πιστεύειν esiintyy sen käännöksenä 10 kertaa ja πιστός 5 kertaa. Kaiken lisäksi πιστεύειν esiintyy useimmiten asiayhteydessä, jossa on puhe Israelin kansan uskottomuudesta (Ps 78:8,22,32,37; 106:24). Myönteisessä mielessä, ilmaisuna ihmisen jumalasuhteelle, se esiintyy vain kahdesti (Ps 27[26]:13; 116:10[115:1]). πιστός, ”uskollinen”, taas viittaa useimmiten Jumalaan ja vain kerran ”uskoviin” (Ps 101[100]:6). πίστις esiintyy psalmeissa yhden ainoa kerran sanan יָדַן käännöksenä ja tarkoittaa Jumalan ”uskollisuutta” (Ps 33[32]:4). Esimerkiksi:

Ps 27(26):13

MT: Totisesti minä uskon (יָדַן) näkeväni Herran hyvyyden elävien maassa.

LXX: Minä uskon (πιστεύω) näkeväni Herran hyviä lahjoja elävien maassa.

Sanueella πιστεύειν/πιστός/πίστις ei toisin sanoen ole psalmien kielessä juurikaan merkitystä sellaisessa asiayhteydessä, jossa puhutaan ihmisen suhteesta Jumalaan. Itse asiassa Septuagintassa ei ole montakaan kohtaa, jossa voisi sanoa verbin πιστεύειν tarkoittavan ihmisen jumalasuhdetta. Tämä on yllättävää, koska ”uskoa” ja ”uskomista” on totuttu pitämään kaikkein keskeisimpinä uskonnollisina käsitteinä. Tällaisia esiintymiä on noin 50 (ja saman verran heprean יָדַן hif-il-tapauksia) ja useimmissa kohdissa ”uskomisen” kohteena on ihminen ja erityisesti ihmisen puhe. Esimerkiksi 2 Moos 4:ssä käsitellään kysymystä, uskovatko israelilaiset Moosesta, kun hän tulee puhumaan heille isien Jumalasta; Jes 53:1 kuuluu: ”kuka uskoo meidän saarnamme?” Tunnettu kohta 1 Moos 15:6 sanoo Septuagintan mukaan: ”Abraham uskoi Jumalaa” (pikemminkin kuin ”Jumalaan”); kysymys on jälleen puheen uskomisesta tai puhujan pitämisestä luotettavana. Kreikassa tällaisissa yhteyksissä käytetään datiivia – niin Septuagintassa kuin klassisessa kielessäkin. Joissakin tapauksissa siis puhutaan myös siitä, että joku pitää Jumalan sanaa luotettavana ja uskoo sen, mitä esimerkiksi profeetta sanoo tai tottelee Jumalan sanaa. Näiden tapausten kohdalla olen siis tullut täysin erilaiseen tulokseen kuin Artur Weiser käsitellessään Vanhan testamentin ”usko-käsitettä” ThWNT:n artikkelissa.¹²

Kreikan verbi πιστεύειν ei ole taustaltaan uskonnollinen ilmaisu, eikä sitä ole myöskään heprean יָדַן.¹³ ”Uskoa” kehittyi uskonnolliseksi termiksi raamatullisessa kreikassa vähitellen ja toden teolla vasta Uuden testamentin kielessä. Myös Raamatun ulkopuolisessa hellenistisessä kreikassa on joitakin viitteitä verbin πιστεύειν lisääntyneestä käytöstä uskonnollisissa yhteyksissä.¹⁴ Mitä Septuagintaan tulee, käännetyissä kirjoissa verbin πιστεύειν käyttö on tietenkin sidoksissa alkutekstin sisältöön;¹⁵ πιστεύειν vastaa leksikaaliselta merkitykseltään varsin hyvin heprean verbin יָדַן merkitystä ”luottaa/uskoa”, jolloin se, keneen luotetaan, voi olla ihminen tai Jumala. Joissakin apokryfikirjojen kohdissa πιστεύειν näyttää kuitenkin jo saavan uskonnollisen uskon luonnetta. Erityisesti Viisauden

kirjassa on tällaisia kohtia (12:2; 14:5; 16:26). Myös jotkin Siirakin kirjan kohdat, joiden taustalla on heprean ׀ׁׁׁׁׁ (2:6,8; vrt. 11:21 ׀ׁׁׁׁׁ merkityksessä turvautua), tuntuvat käyttävän verbiä πιστεύειν merkityksessä ”uskoa”/”luottaa Jumalaan”. Useimmissa tapauksissa verbiin πιστεύειν liittyy datiiivi, jolloin se, tarkoitetaanko todella uskonnollista uskoa ”Jumalaan” vai vain luottamista puheeseen (sitä, että ”uskoo Jumalaa”), voidaan ratkaista vain asiayhteyden perusteella. Viisauden kirjassa käytetään kerran prepositiota ἐπί akkusatiivin yhteydessä, jolloin ”uskoa Jumalaan” tuntuisi käännöksenä luontevalta ja ilmaisu vaikuttaa selkeämmin uskonnolliselta:

Viis 12:2

Sen tähden sinä ojennat lempeästi niitä, jotka ovat lannenneet, ja muistutat varoittaen siitä, missä he ovat rikkoneet, että he luopuisivat pahuudesta ja uskosisivat sinuun (πιστεύσωσιν ἐπὶ σέ), Herra.

Näyttää siis siltä, ettei πιστεύειν kuitenkaan ollut psalmien kääntäjälle erityisen hyvä vaihtoehto ”luottamukseen” liittyvän sanaston kääntämiseen. Ilmeisesti πιστεύειν ei ollut varsinaisesti kehittynyt uskonnollisen uskon tai luottamuksen ilmaisuksi vielä siinä vaiheessa, kun psalmit käännettiin.

ONKO ”TOIVO” TEOLOGISTA UUELLEENTULKINTAA?

Sen sijaan verbi ἐλπίζειν tuntuu psalmien käännöksessä saavan uskonnollista sisältöä. Kun kysymys on tietyllä tavalla teologisesti merkityksellisistä tekstinkohdista, on ehkä paikallaan uhrata muutama ajatus kysymykselle, tekeekö kääntäjä jonkinlaista uudelleentulkintaa. Joachim Schaper on viime vuosina painottanut Septuagintassa tapahtuvaa teologista tulkintaa ja pyrkinyt herättämään henkiin sitä tutkimustraditiota, jota jotkut edellisen vuosisadanvaihteen tutkijat edustivat.¹⁶ Schaperin mukaan psalmien kääntäjä korostaa teologisissa uudelleentulkintoissaan messiaanisia ja eskatologisia linjoja. Pitäisikö siis ajatella, että korvatessaan ”luottamukseen” liittyvän sanaston ”toivoon” liit-

tyvällä sanastolla kääntäjä antaa psalmeille eskatologista väritystä?

Useimmissa tapauksissa ”toivon paneminen Jumalaan” esiintyy sellaisessa asiayhteydessä, että eskatologinen tulkinta on mahdollinen vain, jos tekstille tehdään väkivaltaa. Psalmien rukoukset liikkuvat yleensä pienen ihmisen täysin tämänpuoleisissa elämänympyröissä. Eskatologisen tulkittamahdollisuuden kannalta mielenkiintoinen voisi olla heprean ilmaisun ׁׁׁׁׁׁ ”turvassa” kääntäminen ἐπὶ ἐλπίδι ”toivossa, toivon varassa” (Ps 4:9, 16[15]:9; 78[77]:53 ἐν ἐλπίδι). Esimerkiksi:

Ps 16(15):9

MT: Sen tähden minun sydämeni iloitsee ja maksani/ mieleni riemuitsee, ja myös minun lihani/ruumiini asuu turvassa (ׁׁׁׁׁׁ).

- 11 Paavali käyttää verbiä πιστεύειν nimenomaan silloin, kun hän sanoo olevansa varma, esim. Room. 8:38, 14:14, 15:14.
- 12 ThWNT = *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, toim. G. Kittel & G. Friedrich, Stuttgart–Berlin–Köln 1933–1979 VI, 182–197. Pelkästään tämän artikkelin lukeminen riittää vakuuttamaan lukijan James Barrin kritiikin oikeellisuudesta (ks. James Barr, *The Semantics of Biblical Language*, Oxford 1961, erityisesti 206–214; tässä käsitellyistä aihepiiristä 161–187).
- 13 Dennis R. Lindsay, *Josephus and Faith*, Arbeiten zur Geschichte des Antiken Judentums und des Urchristentums XIX, 1993, s. 3, kysyy: ”Why indeed was the πιστ- word group selected by the LXX translators to represent the Hebrew ׀ׁׁ stem if this word group was not recognized as religious terminology?” Näin hän pyrkii esittämään väitteen Dieter Lührmannin (*”Pistis im Judentum”*, ZNW 64 (1973), 19–38) teesille, että πίστις ja πιστεύειν ovat käännöslainoja, mutta kysymys on väärin asetettu.
- 14 Ks. Lindsay, mt. 7–19. Verbillä on Raamatun ulkopuolisesa koineessa kaksi käyttötapaa: (1) yhdessä datiiivin kanssa ”luottaa”; (2) infinitiivirakenteen kanssa ”uskoa” että jokin on/pitää paikkansa.
- 15 Lindsay, mt. 37, sanoo LXX:n olevan merkittävä askel πιστ-sanojen kehityksessä usko-terminologiaksi. Olen eri mieltä.
- 16 Joachim Schaper, *Eschatology in the Greek Psalter*, WUNT II/76, Tübingen 1995.

LXX: Sen tähden minun sydämeni iloitsee ja kieleni riemuitsee, vieläpä minun lihani asuu *toivossa* (ἐπι ἐλπίδι).

Apt 2:25-28 lainaa tätä psalmia todistuksena Kristuksen ylösnousemuksesta, jonka Daavid on ennalta nähnyt. Tosin tällainen psalmin tulkinta saa tukea myös asiayhteydestä. Seuraavassa jakeessa sanotaan: "Sillä sinä et hylkää minun sieluani tuonelaan etkä anna hurskaasi nähdä kuolemaa." Sanat, jotka alkuaan ovat tarkoittaneet kuolemanvaarasta pelastumista, on myöhemmin voitu ymmärtää viittaukseksi kuolleiden ylösnousemukseen. On mahdotonta sanoa, onko Septuagintan kääntäjällä ollut tällä kohtaa ylösnousemus mielessään, koska hän käyttää tässä kauttaaltaan näiden heprean sanojen tavallisimpia vastineita psalmeissa. Lisäksi on huomattava, että sama tulkintamahdollisuus on myös heprealaisen tekstin kohdalla. Ei siis voida sanoa, että kääntäjä olisi saanut käännöksellä ἐπι ἐλπίδι mitään olennaista muutosta aikaan.

Mielestäni "luottamukseen" liittyvän sanaston korvaamisessa "toivoon" liittyvällä sanastolla ei ole kysymys niinkään teologisesta tulkinnasta kuin asia- ja käyttöyhteyden liittyvästä sananvalinnasta. Vaikuttavina tekijöinä ovat olleet yhteisössä vallitseva uskonnollinen ilmasto ja yhteisön jäsenten uskonnollinen perusasentoituminen.¹⁸ Sellaisessa tapauksessa, missä kääntäjää ei sitonut valmiina saatu standardivastine, hänen valintaansa ohjasi se, miten hän ja hänen yhteisönsä kokivat luontevaksi ilmaista rukouksensa ja suhteensa Jumalaan. Eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta psalmien kielenkäyttö muodostui sellaiseksi, että "uskoa", πιστεύειν, esiintyy äärimmäisen harvoin myönteisessä merkityksessä kuvaamassa ihmisen jumalasuhdetta; heprealle tyypillinen "luottaa", πεποιθέναι, esiintyy 7 kertaa, kun taas "toivoa", ἐλπίζει / ἐλπίς, esiintyy noin 90 kertaa. Vertauksen vuoksi voidaan todeta, että esimerkiksi "pelätä Herraa" esiintyy psalmeissa vain 35 kertaa.¹⁸

On selvää, että jos pyrkimyksenä olisi esittää kokonaiskartoitusta siitä, miten Vanhassa testamentissa tai psalmeissa ilmaistaan ihmisen jumalasuhdetta, pitäisi ottaa huomioon monia muitakin sanontoja,

kuten "pelätä Jumalaa" ja "palvella Jumalaa". Siihen ei tässä ole mahdollisuutta. Alue "uskoa" / "luottaa" / "toivoa" muodostaa kuitenkin jo sellaisenaan osakokonaisuuden, jota on mielekästä tarkastella.

SEPTUAGINTAN VAIKUTUSHISTORIA

Praeparatio evangelica on termi, jota erityisesti Georg Bertram - yksi ThWNT:n taustavoimista - käytti puoli vuosisataa sitten kirjoittamissaan lukuisissa Septuagintan uskonnonhistoriallista merkitystä käsittelevissä artikkeleissa.¹⁹ Hän katsoi, että Septuaginta oli monella tavalla muokannut Vanhan testamentin uskontoa hellenistiseen suuntaan ja siten valmistanut tietä kristinuskolle. On selvää, että Septuagintalla on ollut suuri uskonnonhistoriallinen merkitys, mutta se, miten Bertram sitä luonnehtii, ei vakuuta. Erilaisista yksittäistapauksista, joita hän esittelee pintapuolisesti yhden toisensa jälkeen, hän tekee niin pitkälle meneviä johtopäätöksiä, että kurinalaisempaan työskentelyyn tottunutta Septuagintatutkijaa huimaa. En ryhdy tässä lähemmin arvioimaan Bertramin pohdintoja. Hänen kysymyksenasettelussaan ei ole sinänsä mitään vikaa - itsekin kyselen samoja asioita - mutta vastausten antamisessa tarvittaisiin enemmän kurinalaisuutta. On tärkeää erottaa, (1) missä kohdin Septuaginta pelkästään välittää heprealaisen tekstin sisällön, (2) missä kääntäjän sanavalinta, tulkinta tai tulkintavaikeus on synnyttänyt jotakin uuttaja (3) missä myöhemmät sukupolvet ovat tulkinneet tekstiä uudella tavalla.

Onko kieli, jota Septuagintan psalmit käyttävät ihmisen jumalasuhteesta, vaikuttanut jollakin tavalla Uuden testamentin kielen muotoutumiseen? Poissulkevasti voi todeta, että "uskoon" liittyvän sanaston suhteellisen vähäinen esiintyminen psalmeissa ja yleensä muissakin Vanhan testamentin kirjoissa ei ole ollut esteenä sanojen πιστεύειν ja πίστις käytölle keskeisinä uskonnollisina termeinä Uudessa testamentissa. Tällä uskonnollisen kielen alueella ei voi sanoa, että Septuaginta olisi merkittäväällä tavalla valmistanut maaperää Uudelle testamentille, vaikka niin onkin usein väitetty. Tietyillä Vanhan testamentin kohdilla, joissa nämä sanat esiintyvät, on suuri merkitys erityisesti Paavalille, mutta tus-

kinpa "uskoon" liittyvän sanaston käyttö yleisesti ottaen on riippuvainen noista Vanhan testamentin kohdista.

Jo tilastollisesti katsoen Vanhan testamentin ja Uuden testamentin välillä on huomattava ero: kun verbi "uskoa" esiintyy Vanhassa testamentissa noin 50 kertaa, Uudessa testamentissa on noin 250 tapausta ja lisäksi vielä melkein sama määrä substantiivina πίστις. Näiden tapausten suuri enemmistö esiintyy nimenomaan uskonnollisissa yhteyksissä. Erikoista Uuden testamentin kielenkäytössä on, että verbiä πιστεύειν ja erityisesti partisiippiä "uskova" käytetään usein absoluuttisena ilman erillistä mainintaa uskon kohteesta. Jo tämä osoittaa, että sanasta on tullut termi, jolla on hyvin ladattu sisältö. Myös verbinjärjestyksessä tapahtuu muutosta: klassinen dativi jää jossain määrin syrjään ja aletaan käyttää prepositioita ἐπί (dat./akk.) ja εἰς Robert Helbing selittää preposition ἐπί käytön myös tässä yhteydessä sillä, että dativiin liittyvä ἐπί oli luonteva verbin "luottaa" yhteydessä.²⁰ Kuten sanoin edellä, myös verbi "toivoa" saa Septuagintassa yhteyteensä samat prepositiot kuin "luottaa", ja erikoista on, että yhdistelmä ἐπί ja akkusatiivi esiintyy sekä verbin "toivoa" että verbin "uskoa" yhteydessä. Uudessa testamentissa tavallinen voidaan ehkä nähdä ἐπί ja akkusatiivi -yhdistelmän variaationa. Sen sijaan hebraistinen ἐπί on harvinainen sekä Septuagintassa että Uudessa testamentissa. Paavalin kielenkäytöstä on huomattava, ettei hän koskaan käytä verbin πιστεύειν "uskoa" kanssa dativisia (paitsi Vanhan testamentin sitaateissa); siihen liittyvä vivahde "pitää luotettavana" ei ilmeisesti miellyttänyt häntä. Kun Paavali ilmaisee uskon kohteen verbin yhteydessä, hän käyttää prepositioita εἰς tai ἐπί akkusatiiviin liittyneinä (ἐπί + dat. esiintyy vain Vanhan testamentin sitaatissa Jes 28:16 kohdissa Room 9:33 ja 10:11). Kolme kertaa hänen tekstissään esiintyy ὅτι-lause, jonka sisältö on uskontunnustuksenomainen.

PSALMIEN RESEPTIO PAAVALILLA

Millainen vaikutus Psalmien kirjan Septuagintakäännöksen kielenkäytöllä on "toivon" sanaston

osalta ollut sen käyttäjiin? Psalmien kirjan kreikankielisellä tekstillä on pitkä vaikutushistoria: sitä ovat käyttäneet ensin hellenistijuutalaiset, sitten kristityt. Vielä Vulgatan Septuagintan mukaisessa käännöksessä se vaikutti ja vaikuttaa latinan kautta edelleen.

Paavali sijoittuu mielenkiintoiseen saumakohtaan hellenistijuutalaisuuden ja kristinuskon välissä. Hellenistijuutalaisena Paavali varmaankin oli nuoresta asti kasvanut psalmien kielen ja ajatusmaailman vaikutuspiirissä. Psalmien käyttöä hänen aikansa synagogajumalanpalveluksessa ei tunneta kovin tarkkaan, mutta tuskin menemme kovinkaan pahasti harhaan, jos oletamme niitä käytetyn säännöllisesti rukouksena ja ylistyksenä. Jo Septuagintassa Psalmien kirjan kreikan kieli on vaikuttanut sen jälkeen tehtyihin käännöksiin, erityisesti Jesajan kirjaan. Tietyt psalmien ilmaisut olivat jääneet soimaan korvaan ja tulivat sopivassa kohtaa kääntäjän mieleen riippumatta siitä, oliko käännettävänä oleva heprealainen ilmaisu sama kuin psalmeissa vastaavalla kohtaa. Jos psalmien käyttö oli näin ahkeraa Egyptissä toisella vuosikaudalla eKr., voi kuvitella, että myös Paavalin mieleen iskostuivat jo nuoruuden synagogakäyntien perusteella tietyt psalmien ilmaisut ja pidemmätkin katkelmat. Mutta onko Septuagintan psalmien tapa puhua "toivon panemisesta Herraan" vaikuttanut Paavalin käyttämiin ilmaisuihin?

Sanat "toivoa" ja "toivo", ἐπιτίθειν ja ἐλπίζω, eivät esiinny tasaisesti eri puolilla Uutta testamenttia. Esiintymiä on tuskin ollenkaan evankeliumeissa. Matteuksessa ainoa tapaus on Vanhan testamen-

17 Toivo Israelin kansan paluusta omaan maahan on hyvinkin saattanut olla osa tätä asennoitumista.

18 Kuten edellä on mainittu, suurimmassa osassa näistä tapauksista on kysymyksessä partisiippi "Herraa pelkäävä". Yhdessäkään psalmissa rukoilija ei kuvaa omaa suhdettaan Jumalaan verbillä "pelätä" 1. persoonassa.

19 Esim. *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 3. painos V, 1707-1709.

20 Helbing, *Kasussyntax* 200.

tin sitaatissa ”pakanat panevat toivonsa hänen nimeensä” (Mt 12:21 < Jes 42:4). Luukkaalla esiintyy kolme kertaa verbi ”toivoa” klassiseen tapaan käytettynä: Lk 6:34 ”Jos lainaatte niille, joilta toivotte saavanne takaisin”; 23:8 ”Herodes — toivoi näkevänsä jonkin ihmeen”; 24:21 ”me toivoimme, että hän olisi se, joka lunastaa Israelin”. Tässä voi ounastella Luukkaan klassisen kielitajun vaikutusta. Johanneksella esiintyy kerran raamatullinen käyttötapa, mutta toivon kohde on Mooses (Jh 5:45 ”Mooses, johon te panette toivonne”).

Myös Paavali käyttää verbiä ”toivoa” klassiseen tapaan, kuten jo mainitsin (9/15 verbitapauksesta), mutta joskus hänkin tulee hyvin lähelle ”raamatullista” ilmaisutapaa. Kaikkein lähimpänä psalmien kieltä on ehkä 2 Kor 1:10:

2 Kor 1:9–10 —itse me jo luulimme olevamme kuolemaan tuomitut, *etemme luottaisi itseemme* (ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ’ ἐαυτοῖς), vaan Jumalaan, joka kuolleet herättää. Hän pelasti meidät niin suuresta kuolemanvaarasta, ja yhä pelastaa, ja *häneen me olemme panneet toivomme* (εἰς ὃν ἠλπικαμεν), että hän vielä vastakin pelastaa —

Paavali puhuu tuntemuksistaan eksistentiaalisesti järjestyttävän kokemuksen yhteydessä ja käyttää spontaanisti psalmien kielestä tutuksi tullutta ilmaisua. Konteksti on sama kuin psalmien rukouksissa: hätätilanne, jossa ihminen luottaa Jumalan apuun eli toivoo saavansa avun Jumalalta. Edellisessä jakeessa Paavali käyttää verbiä *πεποιθέναι* puhuessaan väärästä luottamuksesta itseän (tässä yhteydessä hän käyttää prepositiota *ἐπί* kuten Septuagintassa, kun taas jakeessa 10 prepositio on *εἰς*). Mielenkiintoista on, että uusi suomalainen käännös ”me luotamme siihen, että hän on pelastava meidät —” palauttaa Septuagintasta omakсутun sanonnan psalmien heprealaisen alkutekstin mukaiseksi! Käännöskomitealla on tuskin ollut Septuagintan psalmien käännöstapa mielessä. Käännös on pikemminkin osoitus siitä, miten lähellä toisiaan ”luottamuksen” ja ”toivon” sanastot näissä yhteyksissä ovat; yhdellä kielellä käytetään mielellään yhtä ilmaisua, toisella toista.

Ero verbin ”toivoa” klassiseen käyttöön on muodollisesti pieni mutta olennainen. Puhuessaan suunnitelmistaan Paavali sanoo: ”Toivon pian näkeväni teidät”, mutta hän ei sano ahdinkotilanteessa: ”Toivon Jumalan pelastavan minut.” Hän sanoo ”raamatulliseen” tapaan: ”Olen pannut toivoni Jumalaan, että hän pelastaa.” Tähän ilmaisuun sisältyy paljon enemmän kuin pelkästään odotus tai arvelu, että jotakin tapahtuu. Siinä on kysymys koko uskovan ihmisen eksistenssin perustasta, uskosta ja luottamuksesta Jumalaan. Tässä yhteydessä ”usko”, ”luottamus” ja ”toivo” ovat hyvin lähellä toisiaan.

Toinen kohta, jossa kuuluu selvästi kaikuja Psalmien kirjasta, on Room 5:5 ”Toivo ei saata häpeään.” Muotoilu on tässä hyvin toisenlainen kuin psalmeissa. Paavali käyttää useammin substantiivia ”toivo”, *ἐλπίς*,²¹ kun taas psalmien kielessä esiintyy voittopuolisesti verbi ”toivoa”, *ἐλπίζειν*. Ilmaisussa ”toivo ei saata häpeään” heijastuu psalmeissa usein toistuva ilmaisu. Psalmissa 31(30):2 se esiintyy rukouksen muodossa: ”Sinuun Herra minä panin toivoni; kunpa en joutuisi häpeään” (vrt. Ps 25[24]:20; Ps 22(21):6 puolestaan vakuuttaa: ”He (isät) panivat toivonsa sinuun, eivätkä tulleet häpeään.” Tällaiset ilmaisut ovat tulleet niin olennaiseksi osaksi Paavalin perusasentoitumista ja ajatusmaailmaa, että hän ei enää siteeraa psalmeja, vaan muotoilee saman ajatuksen uudestaan. Kun kerran isät panivat toivonsa Jumalaan eivätkä joutuneet häpeään eli pettyneet toivossaan, Paavali uskoo, ettei ”toivo saata häpeään”. Hän käyttää sanaa ”toivo” absoluuttisesti mutta ei tarkoita mitä tahansa toivomista vaan toivon panemista Jumalaan. ”Toivo” on Paavalin kielenkäytössä saanut teologisen termin merkityksen.

Roomalaiskirjeen 5. luvussa lausahdus ”Toivo ei saata häpeään” on loppuhuipennus Paavalin pohdinnoille, jotka koskevat toivoa suhteessa ”ahdistukseen” (*θλίψις*). ”Toivon” rinnalle tulee psalmeista tuttu ”kärsivällisyys” (*ὑπομονή* < *ἡ* *ὑ* *ῥ* *ῥ* *ῥ*):

Room 5:1–5 Koska me siis olemme uskosta vanhurskaiksi tulleet, niin meillä on rauha Jumalan kanssa — ja meidän kerskauksemme on Jumalan kirkkauden *toivo*. Eikä ainoastaan se, vaan meidän kerskauksenamme ovat myös

ahdistukset, sillä me tiedämme, että ahdistus saa aikaan *kärsivällisyyttä*, mutta *kärsivällisyys* koettelemuksen kestämistä, ja koettelemuksen kestäminen *toivoa*; mutta *toivo* ei saata häpeään...

Kieli on psalmien kieltä, niin on myös asia. Tuskin missään muualla puhutaan niin paljon ahdistuksesta, toivosta ja kärsivällisyydestä ahdistuksen keskellä kuin Septuagintan psalmeissa. Paavalin abstraktiotaso on tietenkin toinen. Roomalaiskirjeen 8. luvussa ajatus ikään kuin jatkuu:

Room 8:24–25 Sillä *toivossa* me olemme pelastetut, mutta *toivo*, jonka näkee täyttyneen, ei ole mikään *toivo*; kuinka kukaan sitä *toivoo*, minkä näkee? Mutta jos *toivomme*, mitä emme näe, niin me odotamme sitä *kärsivällisyydellä*.

Kun Paavali puhuu tällä tavalla ”toivosta”, hän on tehnyt siitä varsin täyteen ladatun käsitteen; hän ei sano mihin toivo kohdistuu, sillä pelkkä sana ilmaisee koko asian: on kysymys kristillisestä toivosta. ”Toivo” on keskeistä kristityn elämänasenteessa, se on miltei ”uskon” toinen puoli tai toinen nimi sille. ”Uskoa” koskee sama kuin ”toivoa”: se ei ole ”näkemistä” (2 Kor 5:7). Mistäpä Paavali olisi saanut tällaisen toivon ja kärsivällisyyden korostuksen, ellei se olisi hänen juutalaista perintöään.

Myös Apostolien tekojen kirjoittaja asettaa useammassa puheessa Paavalin suuhun sanan ”toivo”. Paavali sanoo olevansa kahleissa tai tuomittavana ”toivon tähden”, ”Israelin toivon” (28:20), ”isille annettuihin lupauksiin kohdistuvan toivon” (26:6–7), ”Jumalaan kiinnitetyn toivon, että on oleva vanhurskaitten ja jumalattomien ylösnousemus” (24:15), ”toivon ja kuolleitten ylösnousemuksen tähden” (23:6).

ESKATOLOGINEN TOIVO

Viimeksi mainituissa esimerkeissä ”toivoon” sisältyy enemmän kuin psalmeissa. Se, että kristillisellä toivolla on toisenlaiset ulottuvuudet kuin psalmirukoilijan toivolla, käy selväksi Paavalin painokkaasta lausahduksesta:

1 Kor 15:19 Jos olemme panneet *toivomme* Kristukseen (ἐν Χριστῷ ἠλπικότες) ainoastaan tämän elämän ajaksi, niin olemme kaikkia muita ihmisiä surkuteltavammat.

Kristillinen toivo ei koske vain tämän elämän ahdistuksia ja koettelemuksia vaan sillä on selvästi eskatologinen ulottuvuus. Tämä käy ilmi myös Ensimmäisestä Tessalonikalaiskirjeestä, jossa ongelmana ovat poisnukkuneet seurakuntalaiset. Kristittyjen ei tarvitse olla murheellisia, niin kuin ”ne, joilla ei ole toivoa” (1 Tess 4:13). ”Toivo” sisältää ajatuksen ylösnousemuksen toivosta. Kristityt ovat ”ne joilla on toivo”, ulkopuoliset ”niitä, joilla ei toivoa ole” (vrt. Ef 2:12). Kristillisen uskon aspektina ”toivo” merkitsee ojentautumista kohti tulevaa pelastusta. Kaikki ei vielä ole tässä ja nyt valmiina, usko ei ole staattinen tila.

USKO – TOIVO – RAKKAUS

Kun ”toivo” asetetaan muiden Paavalin käyttämien käsitteiden rinnalle, nousee esille triadi ”usko, toivo ja rakkaus”. Paavali luonnehtii kristittynä olemista näillä käsitteillä sekä tunnetussa kohdassa 1 Kor 13:13 että hieman kätkeymmin muuallakin: ” – muistamme teidän työtänne uskossa ja väivännäköänne rakkaudessa ja kärsivällisyyttänne toivossa” (1 Tess 1:3; vrt. 1 Tess 5:8; Gal 5:5–6). Jos ”usko” tässä edustaa sitä, mikä Paavalille erityisesti on valjennut kristillisen pelastustien ratkaisevana tekijänä, niin ”rakkauden” korostuksen voi ajatella edustavan Jeesuksen opetusta ja Paavalin vastaanottamaa kristillistä perinnettä, kun taas ”toivo” on se luottamuksen perusasenne, jonka Paavali on omaksunut juutalaisena lapsuudesta asti. Kristittynä olemisen on uskoa, toivoa ja rakkautta, ei pelkkää uskomista.

21 Esim. Roomalaiskirjeessä ἐλπίς esiintyy kokonaista 13 kertaa, Paavalin muissa kirjeissä saman verran, yhteensä 25 kertaa.

MINNE KATOSI LUOTTAMUS?

Martin Buber edusti aikoinaan voimaperäisesti kantaa, jonka mukaan kristittyjen käsitys uskosta on aivan toinen kuin juutalaisten. Kristinuskossa on kysymys enemmän intellektuaalisesta toiminnasta, totena pitämisestä, kun taas juutalaisuudessa on kysymys luottamuksesta.²² Kun käy läpi Raamatun alusta loppuun kaikki uskon ja luottamuksen ilmaisut, tulee selväksi, että uskosta käytetään erilaisia ilmaisuja ja puheessa ihmisen jumalasuhteesta on erilaisia korostuksia. Kuva ei ole kuitenkaan niin mustavalkoinen kuin Buber esitti. Uskon sisältöön viittaava ilmaisu ”uskoa, että” tavataan sekä Vanhassa testamentissa (Ex 4:5) ja juutalaisilla kirjoittajilla (Josefus) että Uudessa testamentissa. Samoin ”uskoa/luottaa henkilöön tai hänen sanoihinsa” (πιστεύειν + dat.) on tavallinen ilmaisutapa niin Septuagintassa kuin Uudessa testamentissakin. Uskon sisällössä toki on eroa, mutta molemmilla puolilla esiintyy sekä *fides qua* että *fides quae*. Uudessa testamentissa sen sijaan sanojen πιστεύειν ja πίστις uskonnollinen käyttö on huomattavasti vahvistunut myös hellenistiseen juutalaisuuteen verrattuna.

Mutta miten on vanhatestamentillisen ”luottamuksen” sanaston laita? Onko Buber oikeassa siinä, että ”luottamus” on kadonnut Uuden testamentin uskosta? Haluaisin väittää, ettei luottamus Jumalaan ole kadonnut mihinkään, sen ilmaisutapa vain on muuttunut. ”Toivon” sanasto kantaa suurelta osalta juuri luottamuksen merkitystä. On huomattava, että myös verbin πιστεύειν perusmerkityksessä on aimo annos luottamusta. Puhuessaan uskonvanhurskaudesta Paavali sanoo:

Room 4:5 – – mutta joka ei töitä tee, vaan uskaa häneen, joka vanhurskauttaa (πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιούντα) jumalattoman, sille luetaan hänen uskonsa vanhurskautteksi.

Room 4:24 – – vaan myös meidän tähtemme, joille se on luettava, kun uskomme häneen, joka kuolleista herätti (τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα) Jeesuksen, meidän Herramme.

Uskomisesta totenapitämisenä tässä ei selvästikään ole kysymys. Uskominen totenapitämisenä tai tiettyihin dogmeihin kohdistuvana on Uuden testamentin lehdillä kaiken kaikkiaan vähemmän merkittävä ilmiö. Uskonnollisen uskon ilmaisuihin πιστεύειν korostaa pikemmin luottamuksen asennetta ja sitoutumista uskon kohteeseen kuin totenapitämistä. Samaan suuntaan viittaa myös toivon sanaston keskeisyys erityisesti Paavalin teologiassa. Niinpä onkin syytä jyrkästi torjua sellainen käsitys, että oppilauseiden totenapitäminen olisi kristillisessä uskonnäkemyksessä olennaisempaa kuin luottamus ja sitoutuminen uskon kohteeseen.

22 Martin Buber, *Two Types of Faith*, trans. Norman P. Goldhawk, New York 1951.